

YENİ LİSAN HAREKETİ'NDEN ÖLÜMÜNE KADAR TÜRK BASININDA ZİYA GÖKALP*

Tevfik SÜTÇÜ**

ÖZET

Yeni Türk edebiyatının en önemli millileşme ve yenileşme hareketi olan Yeni Lisan Hareketi, bir edebiyat hareketi olmakla birlikte, Türk dilinin sadeleşmesi ve günümüzdeki şeklini alması sürecini başlatması ile önemlidir.

Yeni Lisan Hareketi'nin başlamasında öne çıkan isimler arasında yer alan Ziya Gökalp, edebiyatımızın millileşmesinde etkili olan bir edebiyatçı kimliği yanında, sosyoloji biliminin Türkiye'de kurulmasında oynadığı rol ile de öne çıkmıştır. Ziya Gökalp, fikirleriyle vatanımızın kurtarıcısı ve Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda meydana getirdiği yenilikler ve toplumun şekillenmesinde çizdiği yolda kılavuz olmuştur.

O, özellikle Yeni Lisan Hareketi'nin gerçekleşme sürecinde, gerek nesirlerinde, gerekse şiirlerinde ele aldığı o gün için yeni konuların yanında, şiirlerini meydana getirirken kullandığı sade dil, milli şekil ve biçim özellikleri ile öne çıkar. Onun bu özelliği bütün edebiyat araştırmacıları ve eleştirmenleri tarafından kabul ve teslim edilir. Ziya Gökalp'ın bütün yönleriyle ele alınması, Yeni Lisan Hareketi'nin daha iyi anlaşılması, gündeme getirilmesi bakımından önemli katkılar sağlayacaktır. Bu büyük edebiyatçı ve fikir adamının, bu hareketin başlangıcından ölümüne kadar olan dönemde, Türk basınında ne şekilde ele alındığının ortaya konulması edebiyat tarihinin bir döneminin daha iyi aydınlatılması ve anlaşılması bakımından isabetli olacaktır.

Bu makalede, bütün yukarıda bilinenler yanında Ziya Gökalp'ın, özellikle Yeni Lisan Hareketi'nin başladığı yıl olan 1911 ile ölüm yılı olan 1925 arasındaki dönemde hakkında yazılanlar araştırılmıştır. Bu çalışmada Ziya Gökalp'ın hayatı, düşünceleri, yayımladığı kitapları, kullandığı dil ve eserlerindeki şekil ve biçimsel tercihleri bakımından Türk basınında nasıl ve hangi yönleri ile dikkat çektiği ve ele alındığı incelenerek ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Lisan Hareketi, Türk Basın Tarihi, Ziya Gökalp, Millî Edebiyat.

* Bu yazı, Kocaeli Üniversitesi'nde 11-13 Nisan 2011 tarihinde düzenlenen "Yüzüncü Yıldönümü Dolayısıyla Yeni Lisan Hareketi Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmesi ile yazılmıştır.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi Fen Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Bl., El-mek: tsutcu@nku.edu.tr

FROM NEW LANGUAGE MOVEMENT TO HIS DEATH ZİYA GÖKALP IN THE TURKISH PRESS

ABSTRACT

New Language Movement, which is the most important nationalization and renewal movement of the new Turkish literature, attracts attention by being the start of a period of simplification and reshaping in Turkish language besides its characteristic of being a literature movement.

Ziya Gökalp, who was one of the leading names in the New Language Movement, shines out with the role he played in the formation of sociology field in Turkey not with his effective role in the nationalization of Turkish literature. Ziya Gökalp acted as the guide in the path that Mustafa Kemal Atatürk, saver of Turkish land and founder of the Turkish Republic, followed while bringing innovations and reshaping the society during the foundation of Turkish Republic.

Especially during the New Language Movement, Ziya Gökalp attracted attention not just with the new issues he brought out with his prose and poems but also with the simple language, national form and shape he used in his poems. This characteristic of him is accepted and appreciated by all the literature researchers and critics.

Being aware of these facts will contribute to better understanding and discussion of New Language Movement. However, besides the abovementioned facts, it would be very helpful to show how Turkish press talked about Ziya Gökalp in the period starting with this movement and ending with his death, in order to enlighten an important period of Turkish literature history.

In this paper, how Turkish press talked about Ziya Gökalp and to which characteristics of him they attracted attention in the period between the start of New Language Movement (1911) and his death (1925) regarding his life, thoughts, writings, statements, published books, the language he used, his shape and form preferences in his poems will be discussed besides the abovementioned known facts about Ziya Gökalp.

Key Words: New Language Movement, Turkish Press History, Ziya Gökalp, National Literature.

Giriş

Basın tarihimizde meydana getirilen süreli yayınlar, araştırmacılar için çok zaman sürprizlerle doludur. Bu yayınların sayfaları arasında, hayatlarının ilerleyen dönemlerinde şöhret kazanmış şair ve yazarlarımızın gün yüzüne çıkmamış şiir veya yazıları ile karşılaşabileceği gibi, edebiyat tarihi içinde çok geri planda görülen şair ve yazarlarımızın sonradan önem kazanabilecek, gözden kaçmış şiir ve yazılarına da rastlanabilir. Bütün bunların yanında edebiyat tarihimizde önemli yeri olan edebî şahsiyetlerin dil ve edebiyat alanındaki yönelim, akım ve yapılanmalarda ne gibi rolleri olduğu da ancak süreli yayınlarda yer alan, haklarında yazılmış yazılardan anlaşılacaktır. Edebiyat tarihimizin kaynakları arasında en önemli yere sahip olan süreli yayın

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

koleksiyonlarımızın taranarak, bunların sayfaları arasında unutulmaya veya kaybolmaya yüz tutmuş çeşitli bilgi malzemelerinin diğer araştırmacıların dikkatlerine sunulması gerekmektedir. Bu itibarla süreli yayın koleksiyonlarının sistemli bir şekilde taranması her zaman önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ziya Gökalp

Osmanlı Devleti'nin dağılma/parçalanma sürecinde Türklerin hâkim unsur olarak Milliyetçilik akımı etrafında birleşmeleri, XX. yüzyılın başlarında olur. Çeşitli etnik topluluklardan meydana gelmiş olan Osmanlı Devleti'nde 1908 yılına kadar İslamcılık, Osmanlıcılık ve Batıcılık akımları fikir hayatında temsilcilerini bulmuş, bu tarihten sonra çeşitli yayın araçları ile Türkçülük akımı yayılmaya ve millî şuurun önemi anlaşılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Türklük şuurunun uyanması için en fazla çalışanlardan biri olan Ziya Gökalp, bilgisi, anlama, anlatma yeteneği ve şahsiyeti ile diğer isimler arasında dikkat çeken bir isim olmuştur.¹

Türk düşünce ve edebiyat tarihinin hangi açılardan bakılırsa bakılsın asla unutamayacağı ve ihmal edemeyeceği kişilerden biri olan Ziya Gökalp'ın hem kendi nesli hem de kendisinden sonraki nesiller üzerinde tesiri büyük olur.² Düşünce tarihimizin öne çıkan diğer birçok şahsiyeti gibi Ziya Gökalp de çeşitli cepheleri bulunan bir düşünce adamımızdır. Mefkûresinin gerçekleşmesi için devamlı çalışan bu düşünce insanı yirmiden fazla eser vermiştir.

XX. yüzyılın başında Milliyetçilik düşüncesine dayalı olarak kurulan Türkiye düşüncesinin esaslarını belirten bu düşünce adamı, özel hayatıyla, örnek cemiyetçi ahlâkiyle, sosyoloji alanında gösterdiği tahlil ve tasnif kudretiyle birkaç nesil üzerinde etkili olmuştur. Cumhuriyet dönemi Türk toplumuna fikirleriyle yön vermiş en önemli şahsiyetlerden olan Ziya Gökalp, ilim adamı kimliğinin yanında, siyasi özellikli bir kişilik ve millî filozof olarak da farklı cepheler gösteren bir şahsiyet olmuştur. Millî oluşun tarihî akışını çizen olaylarını birbirine bağlamak zorunluluğunu duyacak bir ilim zihniyeti için bugünkü Türkiye'yi Ziya Gökalp'sız düşünmek zordur.

Türk Basınında Ziya Gökalp

Ziya Gökalp hayatta iken ve öldükten sonra hayatı, eserleri ve düşünceleri hakkında pek çok kitap ve makale yazılır. Bu kitap ve makaleleri tespit ve tasnif eden çeşitli çalışmalar da yapılmıştır³ ve yapılacaktır. Yeni Lisan Hareketi'nden ölümüne kadar olan dönemde yazar hakkında neşredilen makalelerin kronolojik olarak tesbit edilerek incelenmesi ve Ziya Gökalp hakkında o dönemde verilmiş olan hükümlerin ortaya konulması, onun yaşadığı en verimli ve etkili dönemde nasıl görüldüğünün anlaşılması bakımından önemlidir.

Ziya Gökalp, Yeni Lisan Hareketi'nden ölümüne kadar olan dönemde kendisi hakkında en fazla yazı yazılan, tartışılan bir şahsiyet olmuştur. Yazarın gerek bir edebî şahsiyet olarak Türk dili ve edebiyatı sahası bakımından, gerekse bir düşünür olarak ortaya attığı görüşleri ve içinde yaşadığı toplumun kuruluşu, düzenlenmesi ile ilgili sunduğu fikirleri bakımından ele alınıp incelendiği makaleler bir hayli dikkat çekici sayıdadır. Bundan sonra da Ziya Gökalp hakkında pek çok araştırma yapılacak, onun düşünce ve edebiyat tarihimizdeki yerine dair yeni bilgiler ve incelemeler ortaya çıkacaktır. Burada incelenen Ziya Gökalp'ın çeşitli özelliklerinin belirtildiği makalelerde mizacı, şahsiyeti, ölümü ve ölümü ile alakalı olarak duyulan üzüntü; fikrî hayatı,

¹ HEYD, Uriel, *Türk Milliyetçiliğinin Kökleri*, (Çeviren: Adem Yalçın), Pınar Yayınları, İstanbul 2001, s.9-14.

HEYD, Uriel, *Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri*, (Tercüme: Cemil Meriç), Sebil Yayinevi, İstanbul 1980, s.7-9.

² KORKMAZ, Alâaddin, *Ziya Gökalp Aksiyonu, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, s.241-255.

³ BİNAR, İsmet—SEFERCİOĞLU, Nejat, *Doğumunun 95. Yıldönümü Münasebetiyle Ziya Gökalp Bibliyografyası, Kitap-Makale*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1971.

eserlerinin tanıtılması ve eleştirisi ile ilgili hükümleri bir araya getirilirken tekrarlar ve tezatlar da dikkat çekmektedir.⁴ Bunların tamamını ele alıp incelemek böyle bir bildirinin sınırları içerisinde mümkün değildir. Basınımızda yer alan yazıların bazıları burada imkânlar ölçüsünde merkeze alınarak incelenmiş ve düşünürümüzün hayatı, mizacı, şahsiyeti, fikrî yönü, ölümü ve ölümü hakkındaki hükümleri ortaya koyan bilgiler açığa çıkarılmıştır.

Ziya Gökalp'ın Mizacı ve Şahsiyeti

Ziya Gökalp'ın ölümünden sonra kendisini yakından tanıyanların yazdıkları makalelerde onun şahsiyeti ile ilgili özellikleri, mizacı hakkındaki görüşleri şu noktalarda toplanmaktadır. Ziya Gökalp, mahcup, mefkûreci, nikbin, mütevâzi, sade ve samimi, cemiyetçi, fedakâr, maddi hayatı sevmeyen, ilimden ve milletten başka konularla alakadar olmayan özelliklerde anlatılmıştır.

Ziya Gökalp'ın dış görünüşü, Yahya Kemal tarafından “şişman, değirmi yüzlü, hal ve tavri taşralı ve çocuk gibi mahcup” diye vasıflandırılmakla birlikte, konuşurken aldığı sakin vaziyeti de Halide Edip, Ağaoğlu Ahmed ve M. Şemseddin tarafından belirtilmiştir.⁵

Ağaoğlu Ahmed, Ziya Gökalp'ın fikir ve kanaat sahasındaki cesaret ve kararlılığını şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Bu sahada o âdeta kırıcı ve bî-rahm idi. Ziya'yi ben İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisinde saatlerce bütün heyetle bir fikir üzerinde mücadele eder, arkadaşlarına ağır sözler söyler, müteceviz vaziyet alır, hiddet eder, kızar ve bağırır görürdüm. Ziya Bey, fikrini kabul ettirmeden mücadeleden ayrılmazdı.”⁶

İlmî konularda gayet canlı ve etrafındakileri etki altında bırakarak konuşan Ziya Gökalp, âfâkî konularda susmayı tercih etmiştir. Telkin kabiliyetinin çok fazla olduğunu pek çok tanıyanı ve dostu belirtmiştir. Onun fikirlerini kabul etmeyenler bile kendisiyle konuşunca düşüncelerinin etkisinde kalacaklarından korkarak tanışmak istememişlerdir.

En zor şartlar altında buldukları Malta'da bile Ziya Gökalp, etrafındakilere ümit ve inanç vermiştir. Maddiyata hiçbir zaman önem vermediği yakınları tarafından belirtilen Ziya Gökalp, mefkûresinin gerçekleşmesi için çalışacak kahramanlara bağlanmıştı. Bütün hayatının temiz, sakin geçtiği, ahlakının üstün olduğu da belirtilmiştir.⁷

Ziya Gökalp'ın Fikrî Hayatı

Ziya Gökalp, 1908 yılından sonra memleket meseleleri ve sosyoloji ile fiilen uğraşmış, Genç Kalemler, Yeni Mecmua, İslâm Mecmuası, Millî Tettebbular Mecmuası gibi çeşitli dergilerde yazdığı makalelerinde teorik platformdaki fikirlerini Türkiye'nin problemlerine tatbik ederek bazı formüllere ulaşmış ve bunları yaymaya çalışmıştır.

Ziya Gökalp'ın mefkûresini gerçekleştirmekle ilgili faaliyetleri çevrenin daima dikkatini çekmiş, İttihad ve Terakki Fırkası'nın yardımıyla kurulan Türk Ocakları bu fikirleri yurt çapına yaymıştır.

⁴ YAĞMURDERELİ, Zeki, *Ziya Gökalp'ın Ölüm Yılında Yazılanlardan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.116-124.

⁵ YAĞMURDERELİ, Zeki, *Ziya Gökalp'ın Ölüm Yılında Yazılanlardan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.39-93.

⁶ Ağaoğlu Ahmed, “Ziya Gökalp Bey”, *Türk Yurdu*, 14. Sene, 1340(1924), C.1, nr.3, s.163-191.

⁷ YAĞMURDERELİ, Zeki, *Ziya Gökalp'ın Ölüm Yılında Yazılanlardan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.44.

Ziya Gökalp ve İlim

Ziya Gökalp'in ilim kavramını memlekete ve Darülfünun'a sokup yaydığını, ilmin daima yabancı ve soyut nazariyelerden ibaret olmadığını gösterdiğini "Büyük Bir Ziya" isimli makalesinde belirten Necmeddin Sadık(Sadak), onun içtimaiyatı ve diğer yeni bazı mefhumları yerleştirmede güçlüklerle karşılaşmasına rağmen kabul ettirdiğini ifade etmektedir.⁸

Necmeddin Sadık(Sadak), "Ziya Gökalp'in Felsefî Hayatı" isimli, makale olarak da yayımlanmış Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansında, üstadın hem Batı kültür ve medeniyetine hem de Şark kültür ve medeniyetine vakıf olduğunu söyler. Gökalp'in felsefeye ve diğer ilimlere ait eserleri asıllarından okuduğu, tanıtıcı ve hazır bilgi veren kitaplara rağbet etmediği ve hakiki bir kültür sahibi olduğu yine Necmeddin Sadık(Sadak) tarafından ifade edilmiştir.⁹

"Gökalp Ziya" isimli yazısında Ziya Gökalp'tan bahseden Mehmed Emin(Erişirgil) ise, Gökalp'in ilmi hakiki manasıyla anladığını, ilim zihniyetini yaymaya çalıştığını ilim ile millî hayat ve millet arasında münasebet kurarak ilmî gaye ile birleştirdiğini belirtmiştir.¹⁰

Mehmed Emin(Erişirgil), "Ziya Gökalp ve İlim" başlıklı yazısında ise, medrese ilminin hayat ve vatanla alakasının olmadığını, Tanzimat dönemindeki ilmin taklitçi olduğu için bu ilim telakkilerini Ziya Bey'in yıkmak istediğini belirtir. Gökalp'in değerini anlamak için muasırı olan Rıza Tevfik ve (Mustafa) Satı Bey'le karşılaştırmak gerektiğini söyleyen Mehmed Emin(Erişirgil), Rıza Tevfik'in nakilci, Satı Bey'in ise şüpheli olduğunu belirtir. Buna karşılık Ziya Gökalp'in okuduklarını temessül ettiğini ifade eder.¹¹

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Ahmed Halil" ismi ile yazdığı "Ziya Gökalp" başlıklı makalede onun âfâkî içtimaiyat manasında bir âlim olmadığını belirterek Gökalp'in "ilim vatan içindir" dediğini söylemektedir.¹²

Hasan Ali, "Mütefekkir Gökalp'in En Büyük Hizmetleri" isimli yazısında, Ziya Gökalp'in şark dünyasındaki "malumat toplamak âdeti"nin yerine hadisatın seyr ve cereyanını istibzar ederek, onları mazbut ve ilmî bir usul ile tetkik ve tasnif etmeyi koyduğunu belirtir.¹³

Ziya Gökalp ve Felsefe

Mehmed Emin (Erişirgil), "Diyarbakır'da Ziya Gökalp Beyefendi'ye" başlıklı yazısında onun takipçileri tarafından yanlış anlaşıldığını ifade ederek, bunun sebebini de Ziya Gökalp'in felsefî meseleleri düstur şeklinde anlatması olarak gösterir. Gökalp'in materyalizmi felsefî bir meslek olarak kabul etmemesini ve filozof tanımlamasını da Mehmed Emin (Erişirgil) yanlış ve hatalı bulmaktadır.¹⁴

Mehmed Emin (Erişirgil), iki yıl sonra neşrettiği "Ziya Gökalp ve İlim" isimli makalesinde Ziya Gökalp'ı bir filozof olarak değerlendirmek gerektiğini belirterek Durkheim ile olan münasebetini de şu sözlerle ifade eder:

⁸ Necmeddin Sadık(Sadak), "Büyük Bir Ziya" **Akşam**, 26 Teşrinievvel 1340, nr. 2170, s.1.

⁹ Necmeddin Sadık(Sadak), "Ziya Gökalp'in Felsefî Hayatı" **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.387-390.

¹⁰ Mehmed Emin(ERİŞİRGİL), "Gökalp Ziya", **Vakit**, 27 Teşrinievvel 1340(1924), s.4.

¹¹ Mehmed Emin(ERİŞİRGİL), "Ziya Gökalp ve İlim", **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.379-382.

¹² Ahmed Halil(Ziyaeddin Fahri), "Fikir Hareketleri: Ziya Gökalp", **Anadolu Mecmuası**, Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr.8, s.292-295.

¹³ Hasan Ali, "Mütefekkir Gökalp'in En Büyük Hizmetleri", **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr.24, s.374-375.

¹⁴ Mehmed Emin(ERİŞİRGİL), "Fikir Hayatı: Diyarbakır'da Ziya Gökalp Beyefendiye", **Dergâh Mecmuası**, 20 Ağustos 1338(1922), C.3, nr.33, s.134-135.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

“Durkheim, Ziya Bey’in felsefî fikirlerinin kalıplarını hazırlamıştı, fakat ruhunu değil... Ziya Bey’in esaslı fikirleri çok mütenevvi müessirât altında teşekkül eden şahsiyetinin mahsulüdür.”¹⁵

“Ziya Gökalp’in Felsefî Hayatı” makalesinde Necmeddin Sadık, Ziya Gökalp’in felsefesinin nikbinlik olduğunu ifade ettikten sonra, ona göre filozofları kevniyatçı, hayatıyatçı, rühiyatçı ve içtimaiyatçı diye dörde ayırmanın mümkün olduğunu söyler.¹⁶

Akçuraoğlu Yusuf “Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar” başlıklı yazısında Ziya Gökalp’in metodunun tahlilî olduğunu, onun Alman filozofları Schelling ve Fichte’yi hatırlattığını söyler. Ziya Gökalp’in, ferdiyetçiliğin yerine cemiyetçiliği kabul ettiğini ifade eden Akçuraoğlu Yusuf, Marx’ın mektebini idealist mebdede yerine materyalist mebdeden inkişaf ettiği için reddettiğini söylemektedir.¹⁷

Ziya Gökalp ve İçtimaiyat

Ziya Gökalp’in tahlil ve tasnif kudreti ile Türk toplumuna, tarihine ait birçok konuları incelediğini pek çok yazar belirtmektedir. Memleketimizde Ziya Gökalp’in kurduğu, esaslarını yaydığı sosyoloji ilmi sahasında ilerleme kaydedilmiştir.

Ahmed Halil(Ziyaeddin Fahri), Ziya Gökalp’in fikrî hayatının birinci devresi olarak kabul ettiği Genç Kalemler’deki faaliyetini anlattıktan sonra üstadın Durkheim ile münasebetini belirtir.

*Gökalp’in fikrî hayatının ikinci devresi Yeni Mecmua ile devam ediyor. Bu devirde Gökalp Durkheim’den mülhemdir. Durkheim iki türlü içtimaiyat tanır: Bunlar: ilmî ve amelîdir. Durkheim ilmî içtimaiyatçıdır. Ziya Gökalp ise amelî içtimaiyatçıdır.”*¹⁸

Mustafa Şekip(Tunç), “Ziya Bey’deki Prensip ve Mefkûre Sadakati” isimli makalesinde, Ziya Gökalp’in içtimaiyata müntesip olduğunu, içtimaiyatta takip ettiği usulün de “cemiyetin künyeleri, ihtiva ettiği müesseselerin üf’ûleleri afakî bir surette müşahede edilecek, mazileri tetkik edilerek bugüne kadar geçirdikleri tekâmül safhalarını göstermek”¹⁹ olduğunu belirtir. Kahramanlara, hükümetin iradesini ellerine geçirdikleri için Ziya Gökalp’in kıymet verdiği, onlara sonuna kadar teslimiyet ve itimat etmek gerektiği ifade edilerek üstadın müspet içtimaiyata iman ve mebzuliyeti idealistliğinin bir delili olarak gösterilir.

Necmeddin Sadık(Sadak), “Ziya Gökalp’in Felsefî Hayatı” yazısında, mefkûrenin insan hayatındaki müspet rolüne temas ettikten sonra Ziya Gökalp’in mefkûre için çalışmasını anlatarak mefkûreyi en iyi içtimaiyatın izah ettiğini belirtir. Yazar, Ziya Gökalp’in da diğer büyük içtimaiyatçılar gibi toplumun buhranlı döneminde yetiştiğini, mefkûresini yaydığını ve Durkheim’den mülhem olduğunu ifade ederek onun içtimaiyatçılığı hakkındaki düşüncelerini belirtir.²⁰

¹⁵ Mehmed Emin(ERİŞİRGİL), “Ziya Gökalp ve İlim”, **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr.24, s.379-382.

¹⁶ Necmeddin Sadık(Sadak), “Ziya Gökalp’in Felsefî Hayatı” **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.387-390.

¹⁷ Akçuraoğlu Yusuf, “Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar”, **Türk Yurdu**, 2. Seri, 1340(1924), C.1, nr.3, s.156-162.

¹⁸ Ahmed Halil(Ziyaeddin Fahri), “Fikir Hareketleri: Ziya Gökalp”, **Anadolu Mecmuası**, Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr.8, s.292-295.

¹⁹ Mustafa Şekip, “Ziya Bey’deki Prensip ve Mefkûre Sadakati”, **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr.24, s.385-386.

²⁰ Necmeddin Sadık(Sadak), “Ziya Gökalp’in Felsefî Hayatı” **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.387-390.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

“Ziya Bey içtimaiyat ilmine yeni nazariyeler, yeni kanunlar ilave etmiş değıldir. Müşahede ve tecrübeye müstenit içtimaiyat usulünü Türk müesseselerine tatbik etti. Ziya Bey, Avrupa’da Durkheim’i takip eden içtimaiyatçılar derecesinde bu ilme hizmet etmiştir. Çünkü bu nazariyeleri Türk medeniyetinden alınma yeni misaller ve delillerle tespit etti. Müspet içtimaiyat usulü ile Türk ailesini, eski Türklerde dinî müesseseleri, Türk devletinin tekâmülünü gösterdi. Ziya Bey, (Anne Sosyoloquiei) âlimlerin yürüdüğü yoldan ve usulden yürüyordu.”²¹

Akçuraoğlu Yusuf, Ziya Gökalp’teki üç umdeyi “Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Avrupa medeniyetindenim” demek suretiyle akidevî bir tarzda ifade ettiğini belirtir, bunun daha önce de Hüseyinzade Ali Bey tarafından ileri sürüldüğünü açıklar. Fakat bunları yaşatanın, Türklere benimsetenin Ziya Gökalp olduğunu söyler.²²

Ağaoğlu Ahmet, “Ziya Gökalp” başlıklı yazısında Ziya Gökalp’in ahlakını ve ahlak hakkındaki düşüncelerini şu şekilde değerlendirmektedir:

“Ahlakta fenafü’l-cemaat düsturu Ziya Bey’in esas fikrini teşkil ediyor. Maşeri ruhtan fıskıran kıymet duyguları Ziya Bey’ce mukaddes idi. İçtimai hayattaki tahavvül ve tebeddüller hüsn ve kubh telakkileri üzerine de icrâ-yı tesir eder.”²³

Ziya Gökalp’in Türk içtimaiyatının müessisi olduğunu belirten Ağaoğlu Ahmed, ondan evvel Türk tarih ve hayatını ilim nokta-i nazarından ve ilmî bir usul ile inceleyen bir mütefekkiye rastlamadığını söyler. Ziya Gökalp’in eski Türklere hakkında yaptığı araştırmalarla Türk tarihini aydınlattığını söyleyen Ağaoğlu Ahmed, üstadın Türk hukuku üzerindeki incelemelerini özetler.²⁴

Ziya Gökalp ve İktisat

Tekin Alp, İktisadiyât Mecmuası’nda yazdığı “İttihad ve Terakki Fırkasının İktisadî Faaliyeti” isimli makalesinde millî iktisat tabirinin iktisatçılarımız arasında münakaşalara sebep olduğunu ve ekseriyetinin iktisadî bir ilim kabul etmediğini belirterek, bunlara Ziya Gökalp’in cevap verdiğini ifade eder:

“Darülfünun içtimaiyat müderrisi Ziya Gökalp Bey, mecmuamızın 1. ve 7. Nüshalarında millî iktisadî ilmî bir sûrette izah ederek eski mektebe mensup muktesitlere bu hususta mukni ve müskit cevap vermiştir.”²⁵

Akçuraoğlu Yusuf ise Ziya Gökalp’in iktisadî meseleleri asıl iktisadî vakıa veya eserlerden ziyade içtimaiyata müteallik eserlerden tetkik ve mütalaa ettiğini söyler ve Adam Smith ile takipçilerinin ihtiyaç ve fayda esasları üzerine kurulmuş iktisat sistemini, ekonomistleri, sosyolistleri reddettiğini belirtmektedir. Onun için iktisadiyatta da içtimai kıymet mefhumunun mühim olduğunu ifade eden Yusuf Akçura, Durkheim’e bağlı olarak iş bölümü hakkında çok uğraştığını söyler.²⁶

²¹ Necmeddin Sadık(Sadak), “Ziya Gökalp’in Felsefî Hayatı” **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.389.

²² Akçuraoğlu Yusuf, “Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar”, **Türk Yurdu**, 2. Seri, 1340(1924), C.1, nr.3, s.158.

²³ Ağaoğlu Ahmed, “Ziya Gökalp Bey”, **Türk Yurdu**, 14. Sene, 1340(1924), C.1, nr.3, s.180.

²⁴ Ağaoğlu Ahmed, “Ziya Gökalp Bey”, **Türk Yurdu**, 14. Sene, 1340(1924), C.1, nr.3, s.182.

²⁵ Tekin Alp, “İttihad ve Terakki Fırkasının İktisadi Faaliyeti”, **İktisadiyât Mecmuası**, 6 Teşrinievvel 1332(1916), Yıl:1, nr.30, s.38-42.

²⁶ Akçuraoğlu Yusuf, “Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar”, **Türk Yurdu**, 2. Seri, 1340(1924), C.1, nr.3, s.160.

Ziya Gökalp'ın Tarih Anlayışı

Akçuraoğlu Yusuf, Ziya Gökalp'ın Auguste Comte'a tâbi olarak tarihin hakk-ı vücudunu inkar eder gibi olduğunu, üstada göre tarihin içtimaiyat içinde erimesi gerektiğini ve tarihî vakiaları ancak içtimaî kanunları izah ve isbat için kullandığını belirtir.²⁷

Ağaoğlu Ahmed ise Ziya Gökalp'ın vazifesiz hak tasavvur etmediğini, hakkı vazifenin mukabili telakki ettiğini söyledikten sonra, tarih nazariyesinin de bu esaslardan mülhem olduğunu ifade etmiştir:

*“Üstad, tarihi Alman mütefekkeri Hegel gibi mütemadiyen devam eden ve mütemediyen inkişafa ve i'tilaya doğru yürüyen ahenkdâr bir raks şeklinde tasavvur ederdi... Tarihte husule gelen bütün tekâmüller cemaatler ile şahsiyetler ve kahramanlar arasındaki alaka ve münasebetlerin neticesidir.”*²⁸

Ziya Gökalp ve Din

M. Zekeriya “Yeni Hayat ve Ziya Gökalp” isimli makalesinde Ziya Bey'in dini doğal bir ihtiyaç olarak kabul ettiğini, Allah korkusu yerine Allah sevgisinin hâkim olmasını arzuladığını belirterek onun dinî felsefede yapmak istediği inkılâbı açıklar:

*“Ziya Bey'in dinî felsefede yapmak istediği inkılâp, din ile ilmi, din ile hukuku ve siyaseti ayırmak, dine bir istiklâl vermek, sonra ahlakî ve bedî bir şekilde telakki etmek ve dinde Türkçeyi ikame etmektir.”*²⁹

Darülfünun'da Dinler Tarihi profesörü olan M. Şemseddin “Ziya Gökalp Merhum” başlıklı yazısında Ziya Gökalp'ın mihanikî bir şekle sokulan dine, taassubî bir kisveye bürünen riyaya hasım bulunduğunu ifade ettikten sonra onun din anlayışını özetler:

*“O, dini payansız bir aşk ve muhabbet kaynağı, sönmez bir heyecan menbaı tanyordu. Ruhunda bu suretle tanıdığı dinin ilahi cezbelere daima sezilebilirdi. Süleyman Dede'nin Mevlüd'üne meftûn idi.”*³⁰

Ağaoğlu Ahmed ise Ziya Gökalp'ı dinsizlikle itham edenlerin onu anlayamadıklarını belirttikten sonra üstada göre İslamiyet'in Türklüğün ayrılmaz bir unsuru olduğunu ifade eder:

*“Ziya, Türklülüğü İslamiyetsiz tasavvur edemiyordu. Ona göre Türklüğün coğrafi hududu İslamiyet'ti. Irk ve unsur olarak Türk olanı İslamiyet haricinde kaldığı için Ziya, Türk camiası içine sokmuyordu.”*³¹

Ziya Gökalp'ın tasavvufa doğru eğilimi olduğunu söyleyen yazar, onun iyi bildiği Arapça ve Farsça sayesinde İslam hukukunu, felsefesini ve tarihini tetkik ettiğini İslamiyet'le asr-ı hazir medeniyetinin birleştirilebileceği görüşünde olduğunu belirtir. Ağaoğlu Ahmed, Ziya Gökalp'ın maksadının İslam dinini muasır ilim ve felsefe ile telif etmek olduğunu, fakat medrese erbabı ve yobazların onu anlamadığını ifade eder.

²⁷ Akçuraoğlu Yusuf, “Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar”, **Türk Yurdu**, 2. Seri, 1340(1924), C.1, nr.3, s.160-162.

²⁸ Ağaoğlu Ahmed, “Ziya Gökalp Bey”, **Türk Yurdu**, Yıl: 14, 1340(1924), C.1, nr.3, s.185-186.

²⁹ M. Zekeriya, “Yeni Hayat ve Ziya Gökalp”, **Türk Yurdu**, Yıl:8, 1334(1919), C.14, nr.10, s.306.

³⁰ M. Şemseddin (Günaltay), “Ziya Gökalp Merhum” **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.378-379.

³¹ Ağaoğlu Ahmed, “Ziya Gökalp Bey”, **Türk Yurdu**, Yıl: 14, 1340(1924), C.1, nr.3, s.189-200.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Ziya Gökalp ve Musiki

Mihailzade Mahmud Ragıp, Ziya Gökalp'in musiki hakkındaki fikirlerini anlattığı "Musiki ve Ziya Gökalp" ismini taşıyan yazısında, onun bu alana da Durkheim felsefesini uygulamaya çalıştığını, bu yüzden hataya düştüğünü söyler. Ziya Gökalp'in musikiye dair ortaya attığı düşünceleri aynen şu ifadelerle belirtir:

"1. Anadolu kendine has saf bir musikiye sahiptir.

2. İstanbul musikisi, nazariyeleri ile skolastik ve artistik tekâmül namına eli kolu bağlanmış marîz bir musikidir.

3. Garp musikisi mükemmeldir.

4. Musikide milliyet şeklinde değil derûndadır."³²

Ziya Gökalp ve Batı

Ağaoğlu Ahmed, "Ziya Gökalp Bey" başlıklı uzun yazısında bizim Batıdaki hareketleri takip edemediğimizi belirterek Gökalp'in hedefinin Batı ile aramızdaki mesafenin kapatılması olduğunu söyler. Tanzimatçıların Batıyı taklit ettiklerini, şahsiyetsizliğin ve renksizliğin hâkim olduğu bir devirde yaşadıklarını, buna karşılık Servet-i Fünun devrinin edipleri ile edebiyat ve sanat sahasına garpçılığın girdiğini ifade eden Ağaoğlu, Batının asıl hususiyeti olan milliyetçiliğin bizde Ziya Gökalp tarafından yerleştirildiğini belirtir.

Namık Kemal'in temsil ettiği İslamiyet ile Tevfik Fikret'in temsilcisi olduğu garbı, Ziya Gökalp'in birleştirdiğini ifade eden Ahmed Ağaoğlu onun garbın usul ve metodunu ve müesseselerini beğendiğini ifade eder. Ahmed Ağaoğlu, daha sonraki satırlarında ise Ziya Gökalp'in şursuz taklitçiliğin ve modanın düşmanı olduğunu belirterek Garpçılık anlayışını şu cümle ile özetlemiştir: "Avrupa kafalı Türk olmalıyız."³³

Ziya Gökalp'in Eserlerinin Tanıtılması ve Tenkidi

Kızıl Elma

1914 yılında neşredilen Ziya Gökalp'in bu şiir kitabı hakkında İslam Mecmuası'nın 17. Sayısında (A.) rumuzu ile yazılan tanıtma yazısında, Türkçülüğün İslam birliğinin temellerinden biri olduğu ifade edilmiştir. Kızıl Elma kitabında bu düşünceye uygun olarak yer alan Türkün Tekbiri, Tevhid, Hayat Yolunda, Osman Gazi Kurultayda, İlahi, Şehid Haremi, Asker Duası ve Esnaf Destanı isimli şiirler sayılmıştır.

Ziya Gökalp'in en önemli destanlarından olan Kızıl Destan ve Altın Destan ile Müslümanlığı yaymaya çalışan bir kahramanın mücadelelerini anlatan Pelvan Veli Destanı da bu kitaptadır.

Yazar, Ziya Gökalp'in bu eserinde milliyeti ve dini beraber düşündüğünü, hiçbirini ihmal etmediğini söyledikten sonra Kızıl Elma'nın önemini şu cümleleri ile ortaya koymaktadır: "Şair bu kitabı ile Türklük cereyanının, dinî ve millî intibahın nurlu yollarını açar."³⁴

³² Mihailzade Mahmud Ragıp, "Musiki ve Ziya Gökalp", **Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası)**, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.383-385.

³³ Ağaoğlu Ahmed, "Ziya Gökalp Bey", **Türk Yurdu**, Yıl: 14, 1340(1924), C.1, nr.3, s.163-191.

³⁴ A., "Kızıl Elma Kitabına Dair!...", **İslam Mecmuası**, 1914, C.1, nr.17, s.471-480.

Yeni Hayat

1918 de neşredilen Yeni Hayat isimli şiir kitabında Ziya Gökalp memlekette yapılmasını gerekli gördüğü değişiklikleri anlatır. M. Zekeriya ise “Yeni Hayat ve Ziya Gökalp” başlıklı yazısında hem bu kitabı tanıtır, hem de Ziya Gökalp’in çeşitli sosyal meseleler hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar. Yazar önce milletin içinde bulunduğu buhran devrini ve bu devirdeki mücedditlerin rollerini belirtir. Gökalp’in da bir müceddit olduğunu, bu eserinde hayatta şüursuz bir halde bulunan milli vicdanın unsurlarını keşfederek şuurlu bir duruma getirmeye çalıştığını ifade eden yazar, onun teceddüt fikirlerini “Dinde intibah, siyasette inkılâp, ahlakta inkılâp, lisanında inkılâp, hukukta inkılâp” şeklinde özetler.

Ziya Gökalp’in dinin Allah korkusu yerine Allah sevgisine ve hukukla dinin, dinle devletin birbirinden ayrılması görüşünde olduğunu ifade eden yazar Gökalp’in şiirlerinden örnekler de verir.³⁵

Ziya Gökalp’in siyasi inkılâba ait düşüncelerini asrî devlet, harsî ittihat ve siyasi vahdet gibi üç kısımda özetlemenin mümkün olduğunu bildiren yazar bunların gerçekleşmesi için de sırasıyla, devletin dinin velâyetinden kurtulmasını bütün Türklerin ortak bir harsta birleşmelerini ve Müslümanların da birlik olmalarını mecburi gördüğünü ifade eder.

M. Zekeriya, Ziya Gökalp’in aile hakkındaki inkılâbını üç maddede toplar:

- “1. Kadına talâk, miras ve nikâhta müsavat i’tası,
2. Ailenin zadurga şeklinden kurtularak yuva şeklini alması,
3. Kadının hayata atılması.”³⁶

Ziya Gökalp’in âlimlerin siyasi nüfuzlara alet olmamasını istediğini, tahsildeki ikilikten şikâyetçi olduğunu söyleyen M. Zekeriya, Yeni Hayat’ı Condorcet’in Esquisse’i ile Jean Jacques Rousseau’nun Contrat Social’ine benzeterek kitabın gençliğin sosyal ilmihali olması gerekir demektedir.³⁷

Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak

Ziya Gökalp’in üç-dört sene zarfında çeşitli mecmualarda yazmış ve yayımlamış olduğu makalelerini topladığı bu eserinin 1918 de basıldığı Necmeddin Sadık(Sadak) tarafından belirtilmiştir. Necmeddin Sadık(Sadak), Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak kitabında yazarın bütün mücadelelerini, amacını ve memleketimizdeki milliyet, din, medeniyet akımlarını bulmanın mümkün olduğunu söyler. Üç Cereyan, Lisan, Anane ve Kaide, Hars Zümresi ve Medeniyet Zümresi, Mefkûre, Türk Milleti ve Turan, Millet ve Vatan, Milliyet Mefkûresi ile Milliyet ve İslamiyet makalelerini kısaca özetleyen Necmeddin Sadık(Sadak), Terbiye makalesinde ise Ziya Gökalp’in terbiye kavramını yanlış anladığını ve öğretimle karıştırdığını belirtmiştir.³⁸

Türkçülüğün Esasları

Ziya Gökalp’in makale usulünü tercih ettiğini, nazariyelerine bir bütün şeklini ifade eden Necmeddin Sadık(Sadak), Türkçülük hakkında yazılarını topladığı 1923 yılında basılan Türkçülüğün Esasları’nda muayyen ve mantıkî bir sıranın olmadığını yazmaktadır. Gökalp’in

³⁵ M. Zekeriya, “Yeni Hayat ve Ziya Gökalp”, **Türk Yurdu**, Yıl:8, 1334(1919), C.14, nr.10, s.307.

³⁶ M. Zekeriya, “Yeni Hayat ve Ziya Gökalp”, **Türk Yurdu**, Yıl:8, 1334(1919), C.14, nr.10, s.308.

³⁷ M. Zekeriya, “Yeni Hayat ve Ziya Gökalp”, **Türk Yurdu**, Yıl:8, 1334(1919), C.14, nr.10, s.309.

³⁸ Necmeddin Sadık(Sadak), “Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak”, **Yeni Mecmua**, 15 Ağustos 1918, C.2, nr.57, s.95-96.

Milliyetçilik, Turancılık ve millî lisan hakkındaki düşüncelerini özetleyen yazar onun yazılarının birer özet olduğunu açıklamanın aynen nakletmek olacağını ifade eder.

Aynı kitabın yayımlanmasından bir yıl sonra Aydınlık'ta çıkan tanıtma yazısında: “Şunu söyleyelim ki, biz burada kitabın heyet-i mecmuası hakkında fikirlerimizi söyleyecek değiliz. Bizi alakadar eden kısım kitabın yedinci kısmıdır.” Denilmekte ve Ziya Gökalp'ın sosyolojiye, Marksizme ait düşünceleri menfi olarak tenkit edilmektedir.³⁹

Ziya Gökalp Hakkında Yazılan Kitabın Tenkidi

Safvet Urfi'nin 1923'te neşredilmiş olan “Ziya Gökalp ve Mefkûre” isimli eserini Fevzi Lütfi ve Hasan Ali ayrı ayrı tanıtmışlardır. Fevzi Lütfi, Ziya Gökalp'ın âlim ve mütefekkir olarak incelenmesi gerektiğini, fikrinin fiil durumuna geldiğini, her sahada çalıştığını söyler. Onun gelişme seyrini göstererek muasırlarıyla karşılaştırdığını ifade eden Fevzi Lütfi, Safvet Urfi'nin Ziya Gökalp'ı anladığını ve anlattığını yazmaktadır.⁴⁰

Hasan Ali ise yazısında Safvet Urfi'nin bazı yerlerde tenakuza düştüğünü belirterek üstadın Enver Paşa ile olan münasebeti üzerinde durarak Safvet Urfi'nin Ziya Gökalp'ı tam bir vukufla anlayıp anlattığını fakat bu kitabın tamamlayıcısının Mehmet İzzet'in “Milliyet Nazariyeleri” isimli eseri olduğunu söylemektedir.⁴¹

Ziya Gökalp'ın Ölümü

Mebusluktan istifa ederek İstanbul'a dönen Ziya Gökalp, Büyükkada'da son eseri olan Türk Medeniyeti Tarihi'ni tamamlamak için bu eser üzerinde çalışmaktadır. İttihat ve Terakki Fırkası dönemindeki siyasi nüfuzu azaldığı için ihmal edilmektedir. Ölümünden üç ay önce hastalanan yazarla Darülfünun'un, Türk Ocağı'nın ve arkadaşlarının ilgilenmediği çeşitli yazarlar tarafından dile getirilmiştir. Bilhassa M. Zekeriya tarafından Ziya Gökalp'ın hüznü ve kırgınlık içinde öldüğü belirtilmiştir.⁴² Ancak Türk Ocağı adına Hamdullah Suphi bir açıklama yaparak Gökalp'ın hastalığı ile daima alakadar olduklarını ifade eder. Ayrıca o zamanki Vakit, Cumhuriyet, Tanin, İkdâm, Akşam ve Son Telgraf gibi gazeteler Ziya Gökalp hakkında 23-29 Teşrinievvel 1340(1924) tarihlerinde her gün haberler vermektedirler.

25 Teşrinievvel 1340(1924) ta Taksim'deki Fransız Hastanesi'nde Saat: 5'te gözlerini kapayan düşünürümüzün ölüm sebebi olarak intihara teşebbüsü sırasında beyninde kalan kurşunun iltihap yapması gösterilmektedir. Memleketin her tarafından duyulan üzüntüleri ifade eden telgraflar gönderilmektedir. Gazi Paşa, İsmet Paşa ve Maarif Vekili Vasıf Bey de Ziya Gökalp'ın eşine taziyelerini telgrafla bildirmişlerdir.

26 Teşrinievvel 1340(1924) Fransız Hastanesi'nden başlayan cenaze merasimine 50.000(Ellibin) kişilik bir kalabalığın katıldığı ifade edilmektedir. Darülfünun ve bütün okullar ile askerî birlikler merasime iştirak ederler. Ziya Gökalp, Sultan Mahmud Türbesi'nin yanına defnedilir.

İstanbul ve Ankara Türk Ocakları ile memleketin çeşitli yerlerindeki ocaklarda “Ziya Gökalp Günleri” düzenlenmiştir.

Millî Mecmua ve Türk Yurdu mecmuaları birer Ziya Gökalp nüshası hazırlayarak neşrederler.

³⁹ Necmeddin Sadık(Sadak), “Türkçülüğün Esasları”, **Yeni Mecmua**, 30 Ağustos 1923, C.4, nr.83, s.357-358.

⁴⁰ F.L.(Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu), “Ziya Gökalp ve Mefkûre”, **Yeni Mecmua**, 1 Teşrinisani 1923, C.4, nr.87, s.438-439.

⁴¹ Hasan Ali, “Tahlil ve Tenkit: Ziya Gökalp ve Mefkûre—Safvet Urfi-İkbal Kütüphanesi 135 sahife—”, **Millî Mecmua**, 20 Mart 1340(1924), C.1, nr. 11, s.163-164.

⁴² M. Zekeriya, “Ziya Gökalp Hüznü ve İnkisar İçinde Ölmüştür”, **Resimli Ay**, Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 10, s.1-2.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Hastalığının ilk zamanlarında ihmal edildiği iddia edilmiş olan Ziya Gökalp resmî bir törenle toprağa verilirken ihmal de telafi edilmiş olur.

Ziya Gökalp'ın 18 yaşında iken intihara teşebbüs ettiğini söyleyen Ahmed Ağaoğlu ve M. Zekeriya din ile müspet ilimleri birleştirmemesini sebep olarak gösterirler. Abdullah Cevdet ise Ziya Gökalp'ın Abdülhamit yüzünden intihara teşebbüs ettiğini söylemektedir.

Kendisini az sevdiği bilinen Doktor Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp'ın vefatı üzerine yazdığı bir makalesinde “Onun hicran-ı müebbedi ile yüreği benim yüreğim kadar kanayacak kimse yoktur” demiştir.⁴³

Dr. Abdullah Cevdet, ayrıca daha 1918 yılında kaleme aldığı bir yazısının sonunu Ziya Gökalp'a seslenen şu mısralarıyla bitirir:

“Birçok zamandır işte, ey en eski arkadaş;
Hak-i vatanda haşr olan ahval-i dilhıraş
Kalbimde bar-ı kahrımı her gün biraz daha
Naklinde arttırıp duruyor... Menzil-i reha
Bir ba'd-i bî-nihayede nâbüd olur gibi
Hep mustarip bu şeb yine saydım güva gibi.
Ruhum zebun savleti bin fikr-i müz' için
Geldim bugün seninle biraz hasbıhal için.⁴⁴

Yahya Kemal de hemen her akşam Büyükkada'da birlikte yiyip içmelerine rağmen Ziya Gökalp'ı eleştirmekten geri durmaz ve “Ziya bizim milli hazinemizdi” demek suretiyle sevgisini, değerini teslim etmiş ve arkasından haftalarca gözyaşı dökmüştür.⁴⁵

İttihat ve Terakki Partisi'ne geç kaydolduğu için Ali Canip ve bu partiye hiç girmediği için ise Akçuraoğlu Yusuf Beylerle Ziya Gökalp'ın araları ölünceye kadar açık kalmış, fakat bu iki değerli dost, ölüm hadisesi üzerine ne kadar acılı olduklarını makalelerinde dile getirmeyi bir borç bilmişlerdir.⁴⁶

Ziya Gökalp'ın ölümü üzerine üzüntülerini belirten yazılar kaleme almış ve dönemin süreli yayınlarında yayımlamış pek çok yazarımız vardır: İsmail Müştak, Ahmet Emin, Halide Edip, Yakup Kadri, Dr. Abdullah Cevdet, Mustafa Selim, Yunus Nadi, Necmeddin Sadık(Sadak), Abdülfeyyaz Tevfik, Ruşen Eşref, Yahya Kemal, Hamdullah Suphi vd. olmak üzere daha başkaları da vardır. Burada imkanımızın sınırlı olması sebebiyle bunlardan bazılarının sadece ismini zikrettik, fakat İsmail Safa'nın Ziya Gökalp'ın ölümünden sonra “Ziya Gökalp'ın Ruhuna” hediye olarak yazdığı mersiyeyi aynen nakledelim:

⁴³ Abdullah Cevdet, “Ziyanın Ziya'ı Sevdiklerimizden Birini Kaybetmek Bir Parça Ölmektir”, **Son Telgraf**, 26 Teşrinievvel 1340, nr.132, s.2.

⁴⁴ Abdullah Cevdet, “Ziya Gökalp Beye”, **İçtihad**, 14 Teşrinisani 1918, nr.130, s.2797.

⁴⁵ YAĞMURDERELİ, Zeki, **Ziya Gökalp'ın Ölüm Yılında Yazılanlardan Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.5.

⁴⁶ Akçuraoğlu Yusuf, “Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülahazalar”, **Türk Yurdu**, 2. Seri, 1340(1924), C.1, nr.3, s.156.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

MERSİYE⁴⁷

Ziya Gökalp'ın Ruhuna

Ey mürşit! Sensiz kaldık... Sen ki bir dindin,
 Ufkumuzda parlayan tek bir yıldızdın.
 Türkçülüğü rüyalı dehlizlerinden,
 "Ergenekon" seddinden kurtaran izdin.
 "Fenafi'lcem' iyyetiz" yolunda biz de,
 Gençliğin kâbesiydi muhterem başın.
 Sen gittin, fakat aşkın, var kalbimizde,
 Hepimiz bir kitabe, bir mezar taşın.
 Üstâd! Genç yaşta mezara koydular mı?
 Kalbinden vurulana teselli var mı?

Ankara, İsmail SAFA

Sonuç

Bir imparatorluk coğrafyasının bir Doğu şehri olan Diyarbakır'da doğarak bir Batı ucu olan Selanik'te fikir dünyasına 1911 tarihine "Gökalp" adıyla katılan⁴⁸ Türkiye'yi ve bütün Türkleri "mekûre" ateşiyile ısıtan büyük yol gösterici dava adamı Ziya Gökalp'ın ölümünün üzerinden 87 yıl geçti.

Kırk sekiz yıllık kısa sayılabilecek bir ömür içinde devamlı toplumu ile ilgili meseleler etrafında okumak, düşünmek ve yazmakla ömrünü geçirmiş olan bu düşünce adamı okuyucularına daima inandıklarını söylemiştir. Her gün üç gazete veya dergiye en azından dörder sütun makale yetiştirebilecek verimlilikte bir kalem sahibi olan bir politik şahsiyet ve gazetecinin daima dostu olduğu kadar düşmanı olması da muhtemeldir. Ancak Ziya Gökalp ile ilgili olarak şu dikkat çeker ki, onun hemen hemen hiç düşmanı olmamıştır.

Bu çalışma ile Ziya Gökalp'ın hayatı boyunca ve ölümü sırasında ve sonrasında Türk basınında nasıl bir değerlendirmeye tâbi tutulduğu bugünün araştırmacılarına, okuyucularına ve meraklılarına sunulması gerektiği düşünülmüştür. Böyle bir düşüncenin harekete geçirmesiyle, hazırlanmasının gereği olduğu inancıyla dönemin yayın organlarından elde edilen metinler incelenmiş ve bu makalede "Türk Basınında Ziya Gökalp", "Ziya Gökalp'ın Mizacı ve Şahsiyeti", "Ziya Gökalp'ın Fikrî Hayatı", "Ziya Gökalp ve İlim", "Ziya Gökalp ve Felsefe", "Ziya Gökalp ve İhtimaiyat", "Ziya Gökalp ve İktisat", "Ziya Gökalp'ın Tarih Anlayışı", "Ziya Gökalp ve Din", "Ziya Gökalp ve Musiki", "Ziya Gökalp ve Batı", "Ziya Gökalp'ın Eserlerinin Tanıtılması ve Tenkidi", "Kızıl Elma", "Yeni Hayat", "Türkleşmek İslamlaşmak ve Muasırlaşmak", "Türkçülüğün Esasları", "Ziya Gökalp Hakkında Yazılan Kitabın Tenkidi", "Ziya Gökalp'ın Ölümü" başlıkları altında değerlendirilmiştir.

⁴⁷ YAĞMURDERELİ, Zeki, *Ziya Gökalp'ın Ölüm Yılında Yazılanlardan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.86.

⁴⁸ ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.145.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

KAYNAKÇA

- A., “Kızıl Elma Kitabına Dair!...”, İslam Mecmuası, 1914, C.1, nr.17, s.471-480.
- ABDULLAH CEVDET, “Ziya Gökalp Bey’e”, İctihad, 14 Teşrinisani 1918, nr.130, s.2797.
- ABDULLAH CEVDET, “Ziyanın Ziya’ı Sevdiklerimden Birini Kaybetmek Bir Parça Ölmektir”, Son Telgraf, 26 Teşrinievvel 1340, nr.132, s.2.
- AĞAOĞLU AHMED, “Ziya Gökalp Bey”, Türk Yurdu, 14. Sene, 1340(1924), C.1, nr.3, s.163-191.
- AHMED HALİL(ZİYAEDDİN FAHRİ), “Fikir Hareketleri: Ziya Gökalp”, Anadolu Mecmuası, Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr.8, s.292-295.
- AKÇURAOĞLU YUSUF, “Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar”, Türk Yurdu, 2. Seri, 1340(1924), C.1, nr.3, s.156-162.
- BİNARK, İsmet—SEFERCİOĞLU, Nejat, Doğumunun 95. Yıldönümü Münasebetiyle Ziya Gökalp Bibliyografyası, Kitap-Makale, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1971.
- F.L.(FEVZİ LÜTFİ KARAOSMANOĞLU), “Ziya Gökalp ve Mefkûre”, Yeni Mecmua, 1 Teşrinisani 1923, C.4, nr.87, s.438-439.
- HASAN ALİ, “Mütefekkir Gökalp’ın En Büyük Hizmetleri”, Millî Mecmua Ziya Gökalp Nüshası, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.374-375.
- HASAN ALİ, “Tahlil ve Tenkit: Ziya Gökalp ve Mefkûre—Safvet Urfi-İkbal Kütüphanesi 135 sahife—”, Milli Mecmua, 20 Mart 1340(1924), C.1, nr. 11, s.163-164.
- HEYD, Uriel, Türk Milliyetçiliğinin Kökleri, (Çeviren: Adem Yalçın), Pınar Yayınları, İstanbul 2001.
- HEYD, Uriel, Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri , (Tercüme: Cemil Meriç), Sebül Yayinevi, İstanbul 1980.
- KORKMAZ, Alâaddin, Ziya Gökalp Aksiyonu, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.
- M. ŞEMSEDDİN (GÜNALTAY), “Ziya Gökalp Merhum” Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası), 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.378-379.
- M. ZEKERİYA, “Yeni Hayat ve Ziya Gökalp”, Türk Yurdu, Yıl:8, 1334(1919), C.14, nr.10, s.304-309.
- M. ZEKERİYA, “Ziya Gökalp Hüzün ve İnkisar İçinde Ölmüştür”, Resimli Ay, Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 10, s.1-2.
- MEHMED EMİN (ERİŞİRGİL), “Fikir Hayatı: Diyarbakır’da Ziya Gökalp Beyefendiye”, Dergâh Mecmuası, 20 Ağustos 1338(1922), C.3, nr.33, s.134-135.
- MEHMED EMİN (ERİŞİRGİL), “Ziya Gökalp ve İlim”, Millî Mecmua Ziya Gökalp Nüshası, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr.24, s.379-382.
- MEHMED EMİN (ERİŞİRGİL), “Gökalp Ziya”, Vakıf, 27 Teşrinievvel 1340(1924), s.4.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- MEHMED EMİN, “Ziya Gökalp ve İlim”, Millî Mecmua Ziya Gökalp Nüshası, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.379-382.
- MİHAİLZADE MAHMUD RAGIP, “Musiki ve Ziya Gökalp”, Millî Mecmua (Ziya Gökalp Nüshası), 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.383-385.
- NECMEDDİN SADIK(SADAK), “Büyük Bir Ziya” Akşam, 26 Teşrinievvel 1340(1924), nr. 2170, s.1.
- NECMEDDİN SADIK(SADAK), “Türkçülüğün Esasları”, Yeni Mecmua, 30 Ağustos 1923, C.4, nr.83, s.357-358.
- NECMEDDİN SADIK(SADAK), “Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak”, Yeni Mecmua, 15 Ağustos 1918, C.111, nr.57, s.95-96.
- NECMEDDİN SADIK(SADAK), “Ziya Gökalp’ın Felsefi Hayatı” Millî Mecmua, 5 Teşrinisani 1340(1924), C.1, nr. 24, s.387-390.
- ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- TEKİN ALP, “İttihad ve Terakki Fırkasının İktisadi Faaliyeti”, İktisadiyât Mecmuası, 6 Teşrinievvel 1332(1916), Yıl:1, nr.30, s.38-42.
- YAĞMURDERELİ, Zeki, Ziya Gökalp’ın Ölüm Yılında Yazılanlardan Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

